

фіксувалася порушена послідовність суджень, неуміння планувати власну діяльність, вказання на складності соціальної адаптації, несформованість часової перспективи. Установлено, що при складанні розповідей діти не опиралися на запропонований алгоритм, їх відповіді часто характеризувалися униканням використання як подій минулого, так і майбутнього часу, що може бути обумовлено використанням механізмів психологічної захисту. Обґрунтовано необхідність надання їм психологічної допомоги, яка повинна бути специфічною за цільовою спрямованістю та організацією процесу. Описано психотерапевтичне спрямування роботи психолога на основі урахування психодіагностичних даних. Представлено спрямування психотерапевтичної роботи в відповідності з різноманітними особистісними змінами. Розкрито роль складності психодіагностичної та психотерапевтичної роботи в системі формування психологічної готовності дітей з особливими потребами до навчальної інтеграції та соціальної інтеграції. Визначено завдання психотерапії в відношенні цієї категорії дітей, які включаються до корекції почуття неповноцінності та пов'язаних з ним мотивів та прагнень, формуванні соціального інтересу, нових соціальних відносин, з перспективою виробки нового стилю життя.

Ключові слова: апперцептивний тест; проєктивні методи; психосоціальне розвиток; соціальна перцепція; соціально-перцептивне передбачення.

Romanenko O.V. The application of apperception test of the system of treatments work in special education.

This paper discusses particular application apperception test of the system of treatments work in special education. The specificity of the psychosocial development of children with special needs. The results of psychological studies of children with disabilities from apperception projective test. The features child stories with cerebral palsy, which consists in understanding the specificity of situations of social interaction, the difficulty of determining their nodal and typical features. In the descriptions of the settings are reflected uncertainties, dependence of little value. In response to children affected fixed sequence of statements, inability to plan their activities, guidance on the complexities of social inclusion aborted temporal perspective. Found that when children are compiling stories were based on the algorithm, their responses are often characterized as avoiding references to past events and future time, which may be due to the use of psychological defense mechanisms. The necessity of providing them with psychological support, to be specific than the target orientation and the organization process. Outlines the direction of the psychologist psychotherapy based on consideration of psycho diagnostic data. Directions of treatments work in accordance with the kind of personality changes. The role of complex psycho diagnostic and therapeutic work in the system of psychological preparedness for children with special educational needs to inclusion and social integration. Defined task of psychotherapy regarding this category of children that are in correction feelings of inferiority and related motivations and aspirations, the formation of social interest, the new social relations and the prospect for a new lifestyle.

Keywords: apperception test, projective techniques, psychosocial development, social perception, social- perceptual anticipation.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2014 р.

Статтю прийнято до друку 15.03.2014 р.

УДК: 376-056.264

**НАПРЯМИ ДІАГНОСТИКИ КОМУНІКАТИВНОЇ ГОТОВНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ
ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ**

Романенко О. В.

доктор психологічних наук,
старший науковий співробітник,

Митурак М. Т.

Динамічність сучасного життя висуває нові вимоги до навчальних досягнень молоді, що відображено в напрямках модернізації освітньої системи України. Забезпечення таких її ознак, як безперервність і перспективність, найбільшою мірою стосується перших двох ланок освіти: дошкільної і початкової школи, та визначається готовністю дитини до шкільного навчання.

Готовність до шкільного навчання передбачає досягнення дитиною такого рівня розвитку, коли вона стає здатною брати участь у систематичному шкільному навчанні (Л. І. Божович, Л. А. Венгер, Л. С. Виготський, О. В. Запорожець, О. В. Проскура). Різні аспекти вивчення проблеми шкільної готовності представлені в працях Н. І. Гуткіної, Л. Н. Журової, Д. Б. Ельконіна, В. К. Котирло, Є. Є. Кравцової, О. М. Леонтєва, М. І. Лісіної, В.С.Мухіної, А. С. Усової та ін.

Кожна дитина, яка досягла певного віку, залучається до кола соціальних взаємин, що визначають характер її життя й діяльності на даному віковому етапі. Відповідати цим умовам для дитини життєво важливо, оскільки це виступає чинником формування гармонійної, всебічно розвинутої особистості [2]. Тому в загальній системі формування готовності дітей до навчання у школі важливе місце належить комунікативній готовності, ознаками якої є чисте та правильне мовлення, достатній лексичний запас, уміння вільно спілкуватися з однолітками і дорослими, виявляти ініціативу в ситуаціях соціальної взаємодії, керуватися етичними нормами

спілкування.

Вченими доведено, що несформованість навичок спілкування та депривація потреби у спілкуванні особливо небезпечні в дошкільному віці, оскільки спричинюють відставання у мислительному та мовленнєвому розвитку, зниження пізнавальних мотивів, що загалом гальмує темпи розвитку здатності до учіння. Це обумовлює необхідність діагностики комунікативної сфери старших дошкільників у загальній системі вивчення готовності до шкільного навчання [1].

Метою даною статті є визначення напрямів діагностики комунікативної готовності старших дошкільників до шкільного навчання.

Результати психолого-педагогічних досліджень комунікативної діяльності ґрунтуються на комплексному підході до вивчення мови як засобу взаємодії учасників комунікації. При цьому мовленнєвий розвиток розглядається вченими як удосконалення навичок комунікативно-мовленнєвої взаємодії. Комунікативно-мовленнєві здібності можна трактувати як індивідуальні психологічні і психофізіологічні особливості, що забезпечують швидке та якісне засвоєння вмінь та навичок застосування мови в конкретній ситуації взаємодії з учасниками спілкування.

Комунікативна компетенція дитини дошкільного віку є здатністю будувати спілкування за допомогою мови й охоплює дотероретичні (практичні) знання мови (фонетики, лексики, граматики), уміння висловлювати думки в реченні (побудова тексту), мовленнєву взаємодію з партнером (інтерація) (А. Г. Арушанова, К. Менг, О.М. Шахнарвич).

Усі аспекти комунікативної діяльності (сприймання мовлення дорослих, співробітництво, емоційні контакти) пов'язані між собою в єдиному процесі спілкування дитини з тими, хто поруч, і визначають строки появи активного мовлення й темпи його розвитку. Водночас емоційне спілкування є не лише первинною, а й життєво важливою в усі періоди дошкільного віку формою спілкування, оскільки воно створює умови для реалізації загальної активності, що проявляється у специфічно дитячих видах діяльності: предметно-практичній, ігровій, пізнавальній. Взаємодія, співробітництво потребують налагоджування зв'язку між словом і дією. Такий взаємозв'язок відбувається у процесі ситуативно-ділового спілкування, яке зберігає попередні досягнення ранньої форми спілкування – адресованість, комунікативну спрямованість. У процесі переходу до нових форм спілкування первинний зміст потреби у спілкуванні та його структурні характеристики постають як компоненти нового, більш складного явища [3].

Несформованість навичок комунікації може виступати причиною неадекватної поведінки дитини, конфліктності, невміння узгоджувати власні дії з діями партнерів. Навіть у тих випадках, коли діти знають соціальні норми і правила поведінки, але не володіють навичками комунікації, взаємодія і взаєморозуміння часто залишаються нереалізованими завданнями. Засвоєння комунікативних навичок розглядається як необхідний рівень для оволодіння невербальними і мовними засобами для налагоджування соціального контакту. Мова у навчанні мовлення є засобом вирішення комунікативних завдань. Оволодіння мовним оформленням висловлювання, адекватного задуму й ситуації спілкування, потребує від дитини засвоєння способів побудови й перебудови мовних варіантів. У цьому виявляється необхідність засвоєння дитиною нормативних вимог мови, розвитку лінгвістичних умінь та навичок за зразком і наслідуванням дорослих. Водночас лише за наявності комунікативних навичок і орієнтації на людину як на партнера по взаємодії можливі розвиток і вдосконалення лінгвістичних умінь. Це відбувається тому, що спрямованість на комунікацію, потреба і прагнення зрозуміти інших і бути зрозумілим для тих, хто поруч, змушують дошкільника будувати і перебудовувати мовленнєві висловлювання у відповідних мовних формах.

Отже, мовне спілкування має як соціальний, так і предметний бік. Предметна (пізнавальна і практична) діяльність передбачає формування інтелектуальної активності дитини, а діяльність, спрямована на засвоєння норм взаємин із людьми – формування її соціальної активності. Таким чином, у процесі розвитку діяльності спілкування обидва його боки проявляються як реально існуючі об'єктивні явища, що виступають умовою формування якісно різних, але взаємно необхідних досягнень: соціальних, когнітивних, мовних (лінгвістичних).

Результати досліджень вказують на те, що комунікативна готовність дитини до шкільного навчання безпосередньо залежить від її соціальної компетентності та складається з таких компонентів:

- мотиваційного: ставлення до іншої людини як найвищої цінності (вияв доброти, уваги, піклування, милосердя);

- когнітивного: пізнання іншої людини та ситуації спілкування, здатність усвідомлювати особливості власної особистості та особистості іншої людини; визначати труднощі у спілкуванні; помічати зміни настрою, емоційного стану інших людей тощо;

- поведінкового: вибір адекватних ситуації способів спілкування, дотримання етичних норм поведінки.

Обстеження рівня комунікативної готовності дошкільника до шкільного навчання доцільно проводити у формі спеціально організованої бесіди дорослого з дитиною, що передбачає інтерпретацію змісту сюжетних

картинок, близьких їй досвіду. Такий діагностичний засіб забезпечує також визначення рівня обізнаності дитини, здатності до розуміння контексту та встановлення причинно-наслідкових зв'язків, а також прояв різноманітних особистісних установок, які виявляються в мовленнєвій поведінці дитини [1].

Бесіда, пов'язана з інтерпретацією сюжетних картинок, характеризує водночас і мовну компетентність: багатство словника, точний відбір лексики, фонетичну і граматичну правильність мовлення. Діагностика цих боків мовлення свідчить про наявність у дитини необхідних уявлень про світ людей, предмети та явища довкілля. Важливу роль при цьому відіграє той факт, що невимушена бесіда висвітлює не тільки рівень знань, а й уміння використовувати їх для спілкування. Оскільки в мовленнєвій діяльності велике значення має засвоєння не лише діалогічних, а й монологічних форм, то істотним завершенням бесіди з інтерпретації ситуації має стати створення розповіді на певну тему, з вивченням таких параметрів: комунікативна спрямованість; прагнення бути зрозумілим для слухача; намагання донести до співрозмовника свою ідею-задум, що вказує на наявність вольової регуляції мовленнєвої діяльності; ступінь узагальнення інформації («Ця розповідь про...»); лексичний запас; фонетична та граматична правильність мовлення; рівень творчих досягнень у користуванні мовою; стан сформованості психічних процесів у мовотворенні (розповідь на основі слухового сприймання тексту, розповідь з досвіду чи інші варіанти); особливості стану та рис характеру дитини, які проявляються у спілкуванні (тривожність, доброзичливість, сором'язливість тощо) [4].

Отже, діагностуючи мовленнєвий розвиток дитини, слід аналізувати не тільки формальні показники оволодіння мовними засобами (звуковимовою, словник, граматику), а й комплексні навички, які характеризують успішність мовної взаємодії, розвиненість комунікативної компетентності. При цьому напрями діагностики мають відповідати таким комунікативно-мовленнєвим діям дитини:

- уміння аналізувати емоційний та інформаційний зміст ситуації спілкування;
- уміння встановити контакт з партнером по спілкуванню, використовуючи невербальні та мовні засоби;
- уміння сприймати, розуміти та використовувати засоби спілкування (синтез когнітивних умінь, що допомагають налагодити контакт).
- комунікативно-мовленнєві вміння, які демонструють адекватність мовленнєвих висловлювань різним ситуаціям (оформлення думки в мовлення);
- мовні (лінгвістичні) вміння (словниковий запас, звукова та граматична правильність, інтонація, темп, тон, дикція);
- уміння контролювати, оцінювати, аналізувати особисте мовлення, варіювати мовне висловлювання відповідно до досягнутого результату.

Виявлення специфіки та особливостей комунікативно-мовленнєвої діяльності дошкільників дає змогу визначення рівня сформованості комунікативної готовності дитини до шкільного навчання:

1. *Високий*: сформованість стійких мотивів спілкування з дорослими і ровесниками, частота контактів, ініціативність, активність взаємодії з людьми, що виявляється у формах емоційно-особистісного, ситуативно-ділового, позаситуативного спілкування; володіння невербальними засобами спілкування; знання ввічливих форм встановлення контакту та вміння здійснювати дії мовленнєвого та невербального характеру для взаємодії; розвиненість і різноманітність побудови мовлення у діалозі й монологі; адекватність мовлення ситуації та оточенню; зв'язність, логічність висловів; наявність творчих розповідей.

2. *Середній*: ситуативність проявів особистісних, ділових, пізнавальних мотивів спілкування з дорослими та однолітками, які не стали стійким, стабільним механізмом, що спонукає до особистої ініціативи під час мовленнєвої взаємодії; відсутність активності в комунікації; знання ввічливих форм встановлення контакту, але нехтування ними; слабка сформованість навичок соціально-перцептивного аналізу ситуації спілкування; помилки в оцінюванні просторово-часових характеристик і діючих осіб у комунікації; бідність лексики, граматичних і звукових утворень, що використовуються для встановлення взаєморозуміння в мовному спілкуванні: зменшувальних суфіксів, звертань, відповідних інтонацій, тону, темпу, сили голосу; одноманітність побудов і форм мовленнєвих висловлювань; розповідь (монолог) тільки щодо наочно-образної ситуації спілкування; несформованість елементів творчої уяви, фантазії, прогнозування; невміння виходити за межі наочної ситуації.

3. *Низький*: несформованість мотивів спілкування з дорослими і ровесниками; труднощі вступу в контакт; комунікативно-мовленнєві дії без урахування контексту ситуації – недоречне спілкування; безініціативність у веденні діалогу; мимовільне використання експресивних, невербальних засобів комунікації при невмінні помічати їх у співрозмовників; складнощі у формулюванні задуму дій партнерів по спілкуванню і розумінні ситуації в цілому; низькі мовні характеристики (бідність лексики, невиразність звукового мовлення, граматична неправильність); однотипність побудови фраз, відсутність творчої розповіді.

Вироблена система критеріїв визначення високого, середнього і низького рівнів комунікативної готовності дітей до шкільного навчання дає змогу вирішувати такі завдання:

- 1) визначати рівень сформованості вказаної діяльності;

- 2) робити висновки про характер розвивальних впливів у дошкільному навчальному закладі;
- 3) спостерігати за змінами в розвитку форм і засобів мовного спілкування у процесі спеціальних формувальних впливів;
- 4) проводити порівняльний аналіз індивідуальних відмінностей у розвитку комунікативно-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку;
- 5) своєчасно коригувати мовленнєвий розвиток дитини.

У процесі проведення діагностичного обстеження важливо встановлювати закономірності психічного розвитку дитини на основі визначення інтегральних критеріїв. Інформація про мовні характеристики дає змогу зробити висновки щодо загальної обізнаності дитини. При цьому важливо також і те, що невимушена природна бесіда дає змогу побачити не лише наявність знань, а й уміння використовувати ці знання у процесі спілкування. Оскільки у мовленнєвій діяльності велике значення має засвоєння не лише діалогічних, а й монологічних форм, природним завершенням бесіди з інтерпретації ситуації є складання розповіді на певну тему. Фіксації підлягають такі діагностичні параметри:

- комунікативна спрямованість розповіді;
- прагнення бути зрозумілим слухачеві;
- бажання донести свою ідею, думку (довільність мовлення);
- назва розповіді як узагальнена форма задуму («Це буде розповідь про...»);
- мовленнєві характеристики: лексичний, фонетичний, граматичний боки; - особливості монологічного мовлення (форма розповіді: описова, сюжетна);
- стан сформованості психічних процесів на основі аналізу різних видів розповіді: розповідь на основі слухового сприймання тексту, розповідь за пам'ятю (з власного досвіду); розповідь за уявою (творча);
- характеристики особистісного розвитку: інтереси та спрямованість особистості («світ взаємин з іншими людьми» або «предметний світ»); загальні способи дії, закріплені в поведінці; тип комунікативної поведінки (активна, пасивна); особистісні якості та стани (доброзичливість, тривожність тощо).

Отримані у процесі діагностики дані підлягають узагальненню та систематизації за такими ознаками комунікативної готовності старшого дошкільника до навчання в школі:

- комунікативні властивості мовлення (спрямованість на партнера, установка на реакцію у відповідь, різноманітність і виразність, використання невербальних засобів спілкування, прояви активності у спілкуванні);
- когнітивно-лінгвістичні властивості мовлення (розуміння дитиною просторово-часових характеристик ситуації спілкування; розуміння дитиною змісту ситуації спілкування через емоційні стани дійових осіб);
- лінгвістичні властивості мовлення (лексичний запас, граматична правильність, фонетичні властивості мовлення).

Взаємодія дитини з логопедом або психологом у процесі інтерпретації ситуації, зображеної на картинці, одночасно є розвивальною ситуацією, оскільки дорослий увагою й інтересом до дитини формує досвід суб'єкт-суб'єктних стосунків і розширює простір мовленнєвого спілкування, головним результатом якого є встановлення взаєморозуміння. Саме тому спостереження за розвитком і досягненнями дитини в оволодінні формами й засобами спілкування доцільно здійснювати у реальній взаємодії з дитиною з приводу будь-яких предметно-змістовних завдань. У процесі діагностики необхідно проводити роботу на основі індивідуального підходу до кожної дитини з урахуванням її вікових і психічних особливостей; сприяти створенню пізнавальної мотивації у процесі виконання завдань; здійснювати моделювання різних видів діяльності дитини; включати до діагностичної процедури завдання, спрямовані на розвиток уваги, пам'яті, мислення.

Діагностика рівня комунікативної готовності дитини до шкільного навчання визначає зміст подальшої психокорекційної роботи та дозволяє прогнозувати можливі труднощі на етапі навчальної та соціально-психологічної адаптації.

Література

1. **Богущ А. М.** Змістова характеристика видів мовленнєвої компетенції дошкільників / А. М. Богущ. – К. : Наука і освіта. – 1998. №1. – С. 33- 44.
2. **Запорожец А. В.** Психология детей дошкольного возраста / А. В. Запорожец, Д. Б. Эльконин. – М., 1964. – 184 с.
3. **Петровский А. В.** Краткий психологический словарь / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. – М. : Политиздат, 1985. – 211с.
4. **Піроженко Т. К.** Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника / Т. К. Піроженко. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 152 с.

References

1. **Bogush A. M.** Zmistova harakterystyka vydiv movlennjevoi' kompetencii' doshkil'nykiv / A. M. Bogush. – K. : Nauka i osvita. – 1998. №1. – S. 33- 44.
2. **Zaporozhec A. V.** Psyhologyja detej doshkol'nogo vozrasta / A. V. Zaporozhec, D. B. El'konyn. – M., 1964. – 184 s.
3. **Petrovskij A. V.** Kratkij psyhologicheskij slovar' / A. V. Petrovskij, M. G. Jaroshevskij. – M. : Polytyzdat, 1985. – 211s.
4. **Pirozhenko T. K.** Komunikatyvno-movlennjevyj rozvytok doshkil'nyka / T. K. Pirozhenko. – Ternopil' : Mandrivec', 2010. – 152 s.

Романенко О.В., Митурак М.Т. Напрями діагностики комунікативної готовності старших дошкільників до шкільного навчання.

У статті розглядаються напрями діагностики комунікативної готовності старших дошкільників до шкільного навчання. Описано особливості психосоціального розвитку цієї категорії дітей. Обґрунтовано необхідність вивчення комунікативної сфери дітей у загальній системі їхньої готовності до шкільного навчання. Визначено параметри дослідження комунікативної компетентності дитини у сукупності комунікативного, когнітивно-лінгвістичного та лінгвістичного компонентів мовлення. Розкрито шляхи встановлення закономірностей психічного розвитку дитини на основі інтегральних критеріїв. Запропоновано алгоритм та методи діагностики комунікативної готовності. Обґрунтовано розвивальний характер взаємодії дитини з логопедом у процесі інтерпретації ситуації, зображеної на картинці. Окреслено шляхи формування досвіду суб'єкт-суб'єктних стосунків і розширення простору мовленнєвого спілкування у процесі корекційної роботи. Визначено роль спостереження за розвитком дитини у процесі оволодіння формами й засобами спілкування у різних видах діяльності. Обґрунтовано необхідність проведення діагностичної роботи на основі індивідуального підходу, стимулювання пізнавальної мотивації дітей з урахуванням їхніх вікових і психічних особливостей. Доведено доцільність поєднання діагностичних і корекційних впливів у процесі педагогічної роботи. Визначено засоби моделювання різних видів діяльності дитини, що спрямовані на розвиток уваги, пам'яті, мислення. Окреслено напрями використання результатів діагностики щодо подальшої психокорекційної роботи та прогнозування можливих труднощів на етапі навчальної та соціально-психологічної адаптації.

Ключові слова: готовність до шкільного навчання; комунікативно-мовленнєві здібності; комунікативна готовність; комунікативна компетентність; інтегральний критерій психічного розвитку.

Романенко О.В., Митурак М.Т. Направления диагностики коммуникативной готовности старших дошкольников к школьному обучению

В статье рассматриваются направления диагностики коммуникативной готовности старших дошкольников к школьному обучению. Описаны особенности психосоциального развития этой категории детей. Обосновано необходимость изучения коммуникативной сферы детей в общей системе их готовности к школьному обучению. Определены параметры исследования коммуникативной компетентности ребенка в совокупности коммуникативного, когнитивно-лингвистического и лингвистического компонентов речи. Раскрыты пути установления закономерностей психического развития ребенка на основе интегральных критериев. Предложено алгоритм и методы диагностики коммуникативной готовности. Обосновано развивающий характер взаимодействия ребенка с логопедом в процессе интерпретации ситуации, изображенной на картинке. Очерчены пути формирования опыта субъект-субъектных отношений и расширения пространства речевого общения в процессе коррекционной работы. Определено роль наблюдения за развитием ребенка в процессе овладения формами и средствами общения в разных видах деятельности. Обосновано необходимость проведения диагностической работы на основе индивидуального подхода, стимулирование познавательной мотивации детей с учетом их возрастных и психических особенностей. Доказано целесообразность сочетания диагностических и коррекционных воздействий в процессе педагогической работы. Определены средства моделирования разных видов деятельности ребенка, направленных на развитие внимания, памяти, мышления. Очерчены направления использования результатов диагностики в дальнейшей психокоррекционной работе и прогнозирования возможных трудностей на этапе учебной и социально-психологической адаптации.

Ключевые слова: готовность к школьному обучению; коммуникативно-речевые способности; коммуникативная готовность; коммуникативная компетентность; интегральный критерий психического развития.

Romanenko O.V. Mutyrak M.T. The directions of diagnosis communicative readiness of the older preschoolers to school.

The article examines trends diagnosis communicative readiness older preschoolers to school. The features of psychosocial development of these children. The necessity of studying the communicative sphere of children in the general system of their readiness for school. The parameters of the study child's communicative competence in aggregate communicative, cognitive-linguistic and linguistic components of speech. Reveals ways to elucidate the psychological development of the child based on integrated criteria. The algorithm and methods of diagnosis communicative readiness. Grounded evolving nature of the interaction of the child with a speech therapist in the interpretation of the situation depicted in the picture. The ways of forming practices subject-subject relations and expanding area of verbal communication during remedial work. The role of monitoring the development of the child in the process of mastering the forms and means of communication in various activities. The necessity of the diagnostic work based on individual approach, stimulating cognitive motivation of children according to their age and mental characteristics. The expediency of a combination of diagnostic and remedial actions in the educational work. Defined for modeling various activities of the child, aimed at the development of attention, memory and thinking. Outlines the areas of diagnostic results of further work and psycho forecasting possible difficulties at the stage of learning and social- psychological adjustment.

Keywords: readiness for school; communicative speech abilities; communicative readiness, communicative competence, integral criterion of mental development.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2014 р.

Статтю прийнято до друку 17.03.2014 р.